

159 (159).
TONİK GABRİYEL TONİK YAN'IN ANLATTIKLARI
(1898, MUSA DAĞ DOĞUMLU)

Saygı hayatta en yüce şeydir. Onur dünyadaki en yüce şeydir.

Biz Musadağlılar, hayatımızı saygın ve onurlu bir şekilde yaşamayı severiz.

1909 yılında, Adana katliamı başladı. Türkler Ermenilerin evlerine, dükkânlarına saldırdılar; yağma yapmaya, öldürmeye, boğazlamaya, tecavüz etmeye başladılar. Aklından ne geçerse yapmaya başladılar.

Biz Musa Dağ'ın yedi köyünün Ermeni ahalisi tedbir aldık; geceleri nöbetçi yerleştirdik. Kilikya'nın pek çok yerinde Türkler evlere girip katlettiler, yağmaladılar. Herkes kaçıyordu. Ermeniler kaçıp kiliseye giriyordu. Türkler evlere girip yağma yaptılar; baktılar ki, Ermeniler kiliseye girmişler, kiliseye saldırdılar; Ermenileri katletmeye başladılar. Önce süt çocuklarını analarının, babalarının gözleri önünde katletmişler; sonra da, kadınları ve erkekleri. Bütün aileleri ayrı ayrı kesmişler. Kan kapılardan oluk oluk akıyormuş. Ben bizim köydeydim; bütün bunları duydum. Bugüne kadar Araplar ve Türkler o katliamları hatırlarlar. Ondan sonra biz daha ihtiyatlıydık; zira, Türk bize de saldırabilirdi.

1915 yılında sürgün emri çıkarıldığında, biz her şeyimizi bırakıp evlerimizden çıktık. Bizi yayan olarak Antakya Şehri'ne kadar götürdüler. Erkekleri ayırdılar. Cesetlerimiz denize ulaşsın diye, bizi öldürüp nehre atmak istiyorlardı. Birden bir emir geldi : "Öldürmeyin! Sürün! Uzak yerlere götürün!" Bizi yayan olarak götürdüler. Biz beş çocuktuk; babamız yoktu. Aralarında en büyük olanı bendim. Ben ve annem küçükleri kucaklamıştık. Askerler bizi kırbaçlıyorlardı. Annemin yüzüne bir vurdular, vurdukları yer aşırı derecede şişti. Elimizde para da kalmamıştı. Yürüterek biz Hama'ya kadar götürdüler. Üç dört gün yürümüştük; yolda insanlar ardı ardına ölüyordu. Açtık! Su yoktu! Yorgunduk! Dayanamıyorduk! Ama, yürümeye mecburduk.

Hama Çölü'ne vardık. Yorgan yüzlerini çıkarıp çadır yaptık; içine yerleştik. Güneş kavuruyordu. Halk hastalanmaya başladı. Kız kardeşlerim de öldüler. Biri Cuma günü; diğeri Cumartesi günü; bir diğeri ise Pazar günü. Defin merasimi yapılmıyordu. Büyük bir çukur vardı; cesetleri oraya götürüyorlar; üst üste atıyorlardı. Her tarafta aç, hasta insanlar ölümlerini bekliyordu. Etrafta bir sürü sinek vardı.

Bir de baktık ki, Türkler gelip : "Haydi! Kalkın! Yürüyün!" diye bağıyorlar. Artık sağlıklı insan kalmamıştı. Yürümeye başladık. Gece vardığımız yerde açık havada, yerde yatıp uyuyorduk. Sabah pek çok kişi uyanmıyordu. Sonunda Şam'a vardık. Orda, sekiz dokuz gün kaldık. Bizi Der Zor'a kesmeye götürdüklerine dair bir söylenti yayıldı. Birden birkaç resmi şahıs at üstünde geldi ve bize : "Kalkın! Gidiyoruz!" dedi.

Annem iki yaşındaki hasta erkek kardeşimi kucaklayarak ağladı; yürüyecek hali yoktu. Birden

Türkler şöyle konuştular : “Gevorg Ağa’nın sülalesinden olanlar ayrılınsınlar.”

Gevorg Ağa da Türklere çok faydalı olmuştur; o annemin dayısı ve köyün büyüğüdür. Biz şanslıların grubuna düştük. Diğer grubu Der Zor’a doğru götürdüler. Bizi de götüreceklerdi; ama, iki yaşındaki erkek kardeşim çok hastaydı; annem ne yapacağını bilmez haldeydi. Adamın biri gelip bize : “Siz kalkıp gidin, eğer bu çocuk ölürse ben onu gömerim” dedi.

Biz mecburen o küçük kardeşimi orda bıraktık. Daha önce üç kız kardeşim de hastalanıp ölmüştü. Ben ve annem ağlaya sızlaya yola düştük. O erkek kardeşimi bir daha görmedim.

Bizi Hıristiyan bir milletin arasına götürdüler; onların hepsi de yabancıydı. Bizim hiçbir şeyimiz yoktu. Açtık; orda burda ekmek dilenmeye başladık. O Hıristiyan köyüne başka Ermeni kadınlar da getirdiler. Onların erkeklerini ve çocuklarını katletmişlerdi; kendileri de Ermenice’nin bir şivesini konuşuyorlardı. O Ermeni kadınlar para kazanmak için, elele tutuşup dans ediyor, şarkı söylüyorlardı; zira dilenmeye utanıyorlardı.

Savaş sona erdi. Fransa, İngiltere, Rusya bir taraftaydı; Almanya diğer tarafta. Ermeni Milleti’nin büyük çoğunluğu daha önce katledilmişti. Herkesin kendi memleketine dönme emri geldi. Yayan olarak memleketimize geri döndük. Köylerimize vardık. Türklerin ne kapı ne pencere bırakmış olduklarını gördük. Her şey yıkılmıştı. Harabe halindeki evimize girdik. Fransa artık Kilikya’ya girmişti. Evimizi yeniden inşa etmeye, topraklarımızı sürmeye başladık. Yavaş yavaş durumumuz düzeldi. Yirmi yıl Fransızların gölgesinde Musa Dağ’da yaşadık. Bizim köylerimizde Türk yoktu. Fransızlar arkamızdaydı. Fransız askerleri bize “ikinci kardeş” diyorlardı.

1939 yılında, Fransızlar Musa Dağ’dan çekildi. Bizler her köyden iki erkek seçip Antakya’ya Fransız generalin yanına yardım istemeye gönderdik. Bizim Kabusiye Köyü’nden seçilen de bendim. Kendimizi savunmak için silah istedik; “Hayır; size silah vermem”, dedi general, “Uslu durun, Türklerle uyum içinde yaşayın.”

Biz böyle bir soğuk cevap beklemiyorduk. Demek ki, Fransız Ermenilerin çektikleri eziyetleri unutmuştu ve şimdi vicdanı rahat, bizi Türk’e teslim edip kendisi Musa Dağ’dan uzaklaşıyordu.

- Bizi Türk’ün elinden kurtar, dedik.

- Sizi nereye götüreyim? Fransa’ya mı? Hayır, götüremem!

- Bizi başka bir Hıristiyan ülkesine götür; mesela, Lübnan’a, Beyrut’a.

Fransızlar bizi kruvazörlerle önce Latakya’ya, ordan da gemiyle Beyrut’a, Beyrut’un biraz dışındaki Ancar’a götürdüler. Toplam bin beş yüz aileydik. Fransızlarla birlikte, bin beş yüz tane evi planlı bir şekilde inşa ettik. Her ailenin küçük bir evi oldu. O toprak da bir Arap zenginine aitti; onu satın aldılar ve aile fertlerinin sayısına göre bize dağıttılar. Orası çok sulak bir yerdi; verimli bir topraktı. Ekmeye, biçmeye, toplamaya başladık; ama, yalnızca yedi yıl o

toprağı ekmeye hakkımız vardı. Yedi yıl orda kaldık.

Yedi yıl sonra, 1946'da, Ermenistan'dan bir heyet Ermenileri Ermenistan'a götürmeye geldi. Ermenistan denince, millet cennete gideceğini sanıyordu! Annelerimiz bize şöyle ninni söylüyorlardı:

Ninni de yavrum ninni,

Ermenistan'a kurban olsun yavrum!

Bizi o şekilde büyüttmüşlerdir.

Ermenistan temsilcileri, üç kişi yanıma geldi. Benim de ordaki maddi durumum iyiydi; dükkânım, restoranım vardı. İyi bir kazancım vardı. Aynar Daşnakları Ermenistan'a gitmek istemiyorlar, şöyle diyorlardı : "Ermenistan bizim olduğunda, o zaman oraya gideriz." Daşnaklar beni toplantıya çağırdılar. Daşnakların lideri Movses Ter-Galustyan bana : "Tonik! Sen Daşnaksutyun'dan istifa etmişsin ve Ermenistan'a gitmek istiyormuşsun; başkalarına da örnek oluyorsun. O fikrini değiştir; bizimle kal; biz sana yardım ederiz; neye ihtiyacın varsa sana veririz. Yeter ki, gitme!" dedi.

Ben de ona : "Movses Efendi, ben Daşnak'tım ve şimdi istifa etmiş bulunuyorum. Eğer burda kalırsam, başımı yiyeceklerini biliyorum; Ermenistan'a gitmem daha iyi" dedim.

Sonra, muhaceret bürosuna gittim ve onlara : "Ben Ermenistan'a gitmek istiyorum; yanıma ne alabilirim; Dükkânımdaki malları alabilir miyim?" diye sordum.

- Hayır, dediler, orda sizin için her şey önceden hazırlanmıştır.

- Ama, orda değeri olan ne götüreyim ki, aileme bakabileyim?

- Çakmak taşı götür, orda değerlidir, diye cevap verdiler.

- Ama ben işçi değilim, ben orda ticaretle uğraşabilirim, dedim.

- Ermenistan'da özgürsün, ne istersen yapabilirsin.

Meğer beni kandırmışlar. O çakmak taşlarını aldım. Dükkânımda, erkek kostümü için mavi yün parçaları vardı. O kumaştan da yirmi kostümlük aldım. On bin adet de tarak aldım; sandıklara doldurdum. Kırk tane orak-çekiçli kızıl bayrak diktirip her aileye dağıttım. Limana gittik. Gemiye bindik. Batum'a vardık. Gemide emir çıktı : "Kimin yiyeceği varsa denize döksün." Kutu içinde yirmi kilo helvam vardı; onu denize dökmedim. "Bana dediler ki : "Biraz şekerleme ver; geçersin" dediler. Ben de bir-iki kilo şekerleme verdim; göz yumdular. Bizim mallar denetlenecek. Benim de herkesten fazla bavulum var. Kırk gün karantinada kaldık. Sonra, trenle Yerevan'a gitmek üzere bizi ordan çıkardılar. "Herkes kendi malına dikkat etsin" dediler. Bizden birisi nöbetçi oldu; trenin kapısına uzanmıştı; ayaklarında da

pahalı botlar vardı. O bizim damat Hakob'du. Kafası içerde, ayakları dışarda uyumuştı. Yolda tren ağır ağır bir yokuşu tırmanıyordu. Birden o Hakob'un sesini duyduk :
"Ayakkabılarımı çıkardılar!" Onlar Gürcistan hırsızlarıydı.

Batum'a vardığımda bana sormuşlardı : "Nerde yaşamak istersin?"

Ben de ne bileyim; sadece Eçmiyatsin'i biliyordum : "Eçmiyatsin'de yaşamak isterim" diye cevap verdim.

Beni Eçmiyatsin'e verdiler. Dostlarım da Eçmiyatsin'i istediler; ama, birlikte olmayalım diye, onları Eçmiyatsin'e vermediler. Eçmiyatsin'e vardık. Baktılar ki, bavullar ağır. Orda toplanmış insanlar bana : "Görünüşe göre, sen zengin bir toprak sahibisin. Niye kep yerine silindir şapka giyiyorsun? Elinde niye tesbih var? Belli ki boş bir adamsın." dediler.

Bize bir ev verildi; o eve yerleştik. Yoldaş İskenderyan, mahalleli miydi neydi bilmiyorum, bir gün bize geldi. Biz kendisine kahve ikram ederek onu ağırladık. O bize : "Kahveyi ilk ve son olarak savaşta zafer kazandıktan sonra Berlin'de içtim" dedi.

Ben gayri resmi olarak ticaretle iştiğal etmeye, çakmak taşlarını satmaya başladım; para sahibi oldum.

Günün birinde oğlanı ekmek kuyruğuna gönderdim. Ona ellilik bir banknot vermiştim. Ekmekçi Haykuş adında bir kadındı. Çocuğun elinden parayı almış ve ona demiş ki : "Bu para sahte."

Orda da sırada bekleyen bir polis varmış. Oğlanı alıp karakola götürmüş. Akşam polisler geldiler; beni de karakola götürdüler. Gittim. Ben de çaylaktım; daha yeni gelmiştik. Fazla bir şey anlayamıyordum; ama, masanın üstünde bir tabanca gördüm; saçlarım diken diken oldu. Polis şefi bana : "Yoldaş Tonik, makineni getir" dedi.

- Ne makinesi; diye şaşkın bir ifadeyle sordum.

- Sahte para basma makinesini.

- Ben okuma yazma bilmeyen adamım. İyi Ermenice bilmiyorum. Ben nasıl sahte para basayım, dedim.

- Git getir! Eğer getirmezsen burda kalmazsın, dedi polis şefi. Sonra, bana sorular sordu; bana hayatımı anlattırdı. Ben de ona, Ermenistan'a gelmek için, Daşnaktsutyun Partisi'nden istifa ettiğimi söyledim.

- Ha! O halde, Daşnak mısın?

- Hayır, istifa ettim! Ben onlara karşıydım; partiden istifa ettim ki, Ermenistan'a geleyim.

Beni serbest bıraktılar. İki gün sonra, geceyarısı gelip beni yeniden karakola götürdüler ve bana şöyle dediler :

- Otur baba! Aklandın. Sahte para basanlar yakalandılar. Üç kişi yakalandı; sen ise, serbestsin. Ama, yanında başka para var mı?

- Yüz tane ellilik banknotum var, dedim.

- O kadar parayı nerden buldun?

- Yurtdışında, Ayncar'dayken, dükkânım, restoranım vardı. Ordaki dükkânımın mallarını getirdim; buna izin verildi. Onları sattım. Malımı aldılar; ama, bana sahte para verdiler. Ben bunun sahte para olduğunu nerden bileyim.

- İyi de baba, parayı niye saklıyordun? Burası yurtdışı değil ki, paranı saklayasın. Burda aldığın parayı yeyip bitireceksin.

- Ben bir inek satın almak için para toplamıştım.

- Orda neydin?

- Muhtardım.

- Yanında, başka Daşnak getirdin mi?

- Bizimle gelen Daşnak yok; ama, istifa etmiş olanlar var.

Aklanmış olarak beni evime geri gönderdiler; ama, gece yarısı üç polis ve bir polis şefi geldi. Uyandık; yataklarımızdan pijamalarımızla çıktık.

- Bavullarını topla!

Başladılar arama yapmaya; tüfek arıyorlardı.

- Silahın var mı?

- Tüfeğimi orda Daşnaklara teslim ettim.

Bir kamyon getirip, gece vakit bizi ona bindirdiler. O gece torunum da evimizde gecelemişti; ebeveynine haber vermeden onu da bizimle birlikte götürdüler.

Onlara sordum : “Bizi nereye götürüyorlar?”

- Baba, uzak yere değil; nereye gidersen git, burası Sovyet ülkesidir.

Yanımda bir kasa dolusu sabun getirmiştim; “onu da alalım” dedim

O kasayı alıp içindekileri bahçeye döktüler. Araba hareket etti. Baktık ki, gece vakti etrafta pek çok başka kamyon da var. Bizi nereye götürdüklerini bilmiyordum. Arabayı sürüp, Eçmiatsin istasyonuna götürdüler. Trenin vagonlarında bir sürü Ermeni vardı. Bizi de vagona bindirdiler. Bizi nereye götürdüklerini bilmiyorduk. Trenlerin kapılarını mühürlediler. Bunlar hayvan vagonlarıydı. Biz o vagonlardaydık. Vagonda sadece küçük bir gözetleme deliği vardı. Bizi katletmeye götürdüklerini anladık. Bir gün, iki gün, üç gün, günlerce yol aldık. Vagonda üç aileydik. Köşede yuvarlak bir delik vardı. Tuvalet oturmak için, yorganın yüzünü önümüzde tutuyorduk.

Yirmi üç gün yol aldık; Sovetski Bölgesi'nin Altayski topraklarına vardık. Trenin vagonları her milletten binlerce insanla doluydu. Dostlarım, iki damadım ve onların aileleri, amcamın oğlu ve ailesi, hepimiz beraberdik. Genç bir oğlan geldi : “Ben bu grubu almak istiyorum” dedi.

Bizi arabasına doldurdu; ikinci sovhozun ikinci firmasına götürdü. Orda bir ay kaldık. Bizim dışımızda başka kimse yoktu. Savaştan sonra, erkek kalmamıştı; yalnız kadınlar vardı; başkan, muhasebeci; hepsi kadındı. Bize ev de vermediler. Zaten dil de bilmiyorduk.

- Abajdi! (bekle), diyorlardı.

O akşam orda kaldık. Karım, annem, ağlıyorlardı. Baktım ki, bir kamyon getirdiler. Bizi kamyonu bindirdiler. Bir evin önüne götürüp durdurdular. Eşyalarımızı ona yüklediler. Haşlanmış yumurta getirdiler; ama, ekme yoktu. İnsanların ekmeği yoktu.

- Kuşay! Khoroso budet (ye, iyi gelir) , dediler.

Biz ise ağlıyorduk. Birisi elimden tuttu ve : “Başli!” (gidelim), dedi.

Nereye götürecekler diye korktum. Baktım ki, millet ayakta. Onlar da öldürülmeye götürüldüklerini sanıp korkuyorlar. Bizi bir avluya götürdüler. Biz yedi gençtik. Bizleri sürükleyerek yeraltındaki bir hamama götürüyorlardı. Meğer onlar süpürgeyle yıkanmışlar!

Sonra beni çalışmaya götürdüler. Bana : “Marangoz olur musun?” diye sordular.

“İdare ederim” dedim. Çalışmaya başladım.

Ekim döneminde beni ekime götürdüler. Buğday hasatı için buğdayı hasat etmeye götürdüler. Ben hayatımda hiç çalışmamıştım. Ağlamaya başladım. Beni ve yirmi iki yaşındaki oğlum Gabriyel'i hayvan otlatmaya gönderdiler. Oğlum buna dayanamadı; kalp sektesinden öldü. Orda altı ay kaldık. Moskova'ya kırk kez başvuruda bulundum. Cevap hep olumsuzdu.

Sonunda “kurtuluş” haberi ulaştı. Bir koyun kestim; herkesi davet ettim; yediler, içtiler, keyif çattılar; bize iyi yolculuklar dilediler.

Ermenistan'a geldik. Ben niye sürgüne gönderildiğimi öğrenmek için, başvuruda bulunmak istedim. Değil mi ki, ben Ermenistan'ım için dönüş yapmıştım! Başvurumu cevaplamak için, beni çağırdılar. Bana : “Baba, sen sürgüne gönderilmedin” dediler.

- Nasıl gönderilmedim? Ben yedi senemi sürgünde geçirdim.

Suçtu Stalin'e yüklediler. Bana para vermeyi teklif ettiler.

“Para istemiyorum. Sürgünde oğlum genç yaşta öldü: Karım hastalandı. Gelinim akciğerlerinden rahatsızlandı. Benim gözlerim görmüyor, kulaklarım duymuyor; sağlığımız bozuldu.

Beni emekli ettiler. Ev inşa etmek istedim. Bana Merelaşen ya da Akhparaşen'de arsa tahsis etmediler. Orda vatana dönenler çoktu. Oraya şimdi Araratyan Masif diyorlar. Bize : “Rüşvet ver; kabul ederler” dediler.

Oğlum bir kutu tereyağı aldı; yetkilinin evine götürdü. Tereyağını karısı almış. Bize, burdan, Şahumyan'dan arsa verdiler. İki katlı bir ev inşa ettim. Evini yıkacağız diye, geldiler.

- Ben yapayım; siz yıkın, dedim.

Beni Şehir Sovyeti'nden çağırıp, bana :

- Niye iki katlı ev inşa ettin; parayı nerden buldun? diye sordular.

- Karımın takılarıyla; yanımızda yirmi dört tane bilezik getirmiştik, dedim.

- Çimento ve taşların faturaları nerde?

Beni Şehir Komitesi'ne çağırdılar ve bana : “Siz 1949'da sürgüne gönderilmişsiniz. Altı kişilik ailenizle sürgün edilip 1956'da serbest bırakılmışsınız. Siz aklandınız” dediler.

Ama kalbim kırık değil. Şimdi de, bu fukaralık içerisinde hayatımdan memnunum. Ben bugün de vatanseverim; yarın da vatansever olacağım. Ülkemizin yönetimindekilerin iyi insanlar olmalarını istiyorum.